

**DEMOKRASİYE İLİŞKİN ALGILAR VE
SEÇMEN DAVRANIŞLARI**

Alican Çınar*

Öz: Bu çalışmada, “Demokrasiye dair algılar seçmen davranışlarını şekillendiren faktörlerden birisi olarak kabul edilebilir mi? sorusuna makul bir cevap bulabilmek amacıyla Dünya Değerler Araştırması'nın 2017-2020 yıllarını kapsayan verileri aracılığıyla Türkiye'de bireylerin demokrasiye ilişkin algılarının demokrasiye verdikleri önem üzerindeki muhtemel etkileri araştırılmıştır. Analiz sonuçları liberal ve sosyal demokrasi algısındaki artışın bireylerde demokrasiye verilen önemi artırdığını; aksine popülist ve otoriter demokrasi algısındaki artışların ise demokrasiye verilen önemi azalttığını göstermektedir. Dolayısıyla analiz bulguları araştırma sorunun cevabının olumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, tartışma bölümü ayrıca bireylerin siyasal alana ilişkin algılarının kaynaklarına inmek için daha komplike yöntemlerin ve daha geniş perspektiflerin gerektiğini vurgulamaktadır. Bu açıdan bireylerde demokrasi algısının muhtemel sosyo-psikolojik kaynakları Türkiye ile ilişkilendirilerek tartışılmaktadır.

39

Anahtar Kelimeler: Demokrasi algısı, seçmen davranışı, kitle siyaseti, siyaset psikolojisi.

PERCEPTIONS OF DEMOCRACY AND VOTER BEHAVIOURS

Abstract: *Are individuals' perceptions of democracy one of the factors that shape voter behaviour? To answer this question, this article studies the possible effects of individuals' perceptions of democracy on the importance they attach to democracy in Turkey, using data from the World Values Survey (2017-2020). The results of the analysis show that the importance of democracy increases as individuals' perceptions of democracy become liberalized and socialized. On the contrary, the rise in the perception of populist and authoritarian democracy reduces the importance of democracy. Therefore, according to the results of the*

* Doktora Öğrencisi | İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü | alicn.cnr@gmail.com | ORCID: 0000-0003-4817-6251.

analysis, the answer to the research question is positive. In the discussion section, it is also emphasized that more complex methods and broader perspectives are required to reach the sources of individuals' perceptions of the political sphere. Thus, the possible socio-psychological sources of individuals' perception of democracy are discussed in relation to Turkey.

Keywords: *Perception of democracy, voter behaviour, mass politics, political psychology.*

GİRİŞ

Siyaset psikolojisinin Harold Lasswell’le birlikte iki kurucu isminden birisi olan Charles E. Merriam 1941 tarihli “Demokrasinin Anlamı” (The Meaning of Democracy) adlı makalesinde, “Siyasi tarihin çölleri uzak bir hedefe doğru mücadelelerinde rotasını değiştirmeyecek olanların kemikleriyle doludur” (1941: 312) der. Merriam, II. Dünya Savaşı’nın olanca şiddetiyle devam ettiği bu yıllarda, demokratik sistemlere sahip olan ülkelerin karşı karşıya kaldığı ölümcül tehlikenin bertaraf edilmesinin, her şeyden evvel bireylerin demokrasiye yükledikleri anlam hususunda varmaları gereken asgari bir mutabakata dayandığını düşünür. Zira ona göre, demokrasi, “güçlere (power) ilişkin özel formlar ve gruplardan değil, siyasi birliğin dayandığı temel ilkelerden meydana gelir” (Merriam, 1941: 309). Hem saygın bir entelektüel hem de bir siyaset psikoloğu olarak Merriam’ın demokrasinin takviye edilmesi hususunda altını ısrarla çizdiği husus, bireylerin demokrasiye ilişkin algılarının kritik önemidir. Demokrasinin hayatta kalmak için izlemesi gereken rotayı bireylerin demokrasiye yükledikleri anlam pusulası gösterecektir.

Tarih, bu vizyonu doğrular şekilde demokrasi algısına dair eksilmeyen bir bilimsel ilginin varlığıyla akmıştır. Demokrasi algısı araştırmaları bilhassa 1950’li yıllar ve sonrasında giderek yaygınlaşan siyasi kültür araştırmalarından günümüzün gelişmiş uluslararası anket araştırmalarına dek süregelen bir yoğunlukla devam etmektedir. Diğer yandan günümüzde çoğunlukla kapalı uçlu anket çalışmaları aracılığıyla yürütülmekte olan söz konusu araştırmalar bölgesel ya da ulusal karşılaştırmalara imkân verebilmesi açısından demokrasi kavramının tanımlanması noktasında çoğunlukla standartlaşmış içeriklere sahiptir. Farklı bireylerin demokrasiye yükledikleri anlam farklılıkları geri plana itildiğindeyse dünyanın çeşitli yerlerinde bireylerin bir yandan demokratik ülkelerde yaşayan bireyler kadar demokrasi yanlısı ama öte yandan yaşadıkları ülkedeki mevcut otokratik ya da antidemokratik olguları normal karşılayan çarpık algılara sahip olduğunu gösteren sonuçlar ortaya çıkmaktadır (de Regt, 2013). Bu bağlamda ilgili bir çalışmada son yıllarda paradoksal şekilde demokrasiye dair küresel boyutta yaygınlık gösteren bir isteğin dünyanın pek çok yerinde hala demokratik olmayan ya da kısmen demokratik rejimler ile bir arada var olduğuna işaret

edilmiş; buna bağlı olarak da problemin açıklık kazanmasına katkı noktasında Dünya Değerler Araştırması anketleri (World Values Survey/WVS) kapsamında çeşitli sorular vasıtasıyla bireylerin demokrasi algılarını kategorize eden bir model geliştirilmiştir (Welzel, 2014). Cristian Welzel'e ait bu model bireylerin liberal, sosyal, popülist ve otoriter olmak üzere birbiriyle çelişen demokrasi algılarına sahip olabileceği varsayımı temelinde demokrasiye dair tutarlı destek ya da isteğin özgürleştirici (emancipative) değerlerle olan belirleyici ilişkisini açıklamaktadır.

Öte yandan demokrasi araştırmalarına ilişkin yerli literatürün henüz uluslararası araştırmalardaki derinlik ve zenginliğe sahip olamadığı görülmektedir. Doğal olarak Türkiye'de bireylerin demokrasinin işleyişine ilişkin düşüncelerini inceleyen araştırmalar, demokrasi kavramının soruların muhataplarında aynı çağrışıma sahip olmadığı gerçeğinin göz önünde bulundurulmasına dair gerekli bir vurguyla yetinmektedir (Balta ve Ete, 2022). Söz konusu boşlukların doldurulmasına dair mütevazı başlangıç katkılarından biri olarak görülebilecek olan bu çalışma, Dünya Değerler Araştırması'nın 2017-2020 yıllarını kapsayan verilerinden hareketle Türkiye'de bireylerin demokrasiye dair algılarının demokrasinin önemine ilişkin kanaatleri üzerindeki etkisini inceleme konusu yapmaktadır. Bu bağlamda çalışmada yukarıda zikredilmiş olan model doğrultusunda bireylerin demokrasiye ilişkin algılarının demokrasiye verdikleri önem üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu temel hipotezi başta olmak üzere, liberal ve sosyal demokrasi algılarının demokrasinin önemini artırıcı; popülist ve otoriter demokrasi algılarının ise azaltıcı etkiye sahip olduğu yönündeki bağlı hipotezler çoklu regresyon analizi aracılığıyla test edilmiştir. Sonuçta, öncelikle demokrasi algılarının demokrasinin önemi üzerinde beklenen etkisinin varlığı tespit edilmiş, sonrasında liberal ve sosyal demokrasi algılarındaki artışın demokrasinin önemini artırdığı, popülist ve otoriter demokrasi algısındaki artışın ise azalttığı görülmüştür. Ancak, otoriter demokrasi algısının demokrasinin önemi üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı saptanmıştır.

Çalışmada üzerinde durulan başlıca hususlardan birisi de analiz sonuçlarının yalnızca demokrasi araştırmaları açısından farklı demokrasi algılarının öneminin altını çizmesi değil, aynı zamanda kitle siyasetinin psikolojisi dahilinde seçmen davranışının şekillenmesinde etkili olan faktörlerden birinin de bireylerin demokrasiye ilişkin algıları olabileceğine işaret etmesidir. Bireylerin demokrasiye ilişkin algıları, mevcut durumda demokrasinin işleyişine dair kanaatleri, parti veya siyasi liderlere dair tercihleri, beklentileri ya da hoşnutsuzlukları üzerinde bilişsel anlamda düzenleyici bir rol oynayabilir.

Müteakip bölümlerde öncelikle mevcut literatür hakkında gerekli bilgilerin verilerek çalışmanın teorik çerçevesi çizilmiş; daha sonra kullanılan model doğrultusunda hipotezler test edilerek analiz sonuçları açıklanmıştır. Söz konusu analizi daha kapsayıcı bir perspektiften kritik bir değerlendirmesinin yapıldığı

tartışma bölümü izlemekte ve çalışma sorgulayıcı bir sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

I. İLGİLİ LİTERATÜR VE TEORİK ÇERÇEVE: KİTLE SİYASETİNİN PSİKOLOJİSİ VE DEMOKRASİ ALGISI

Bireylerin genel itibarıyla demokrasiyi ya da yaşadıkları toplumdaki demokratik sistemi destekleyip desteklemedikleri, demokrasiye ve demokratik işleyişe ilişkin fikirleri, memnuniyetleri veya hoşnutsuzlukları şeklinde örneklendirilebilecek sorular, muhtemel sebep ve sonuçlarıyla birlikte günümüzde süregelen bir ilgi ve zenginleşmeyle devam eden demokrasi algısı araştırmalarının temel muhtevasını oluşturmaktadır. Bu anlamda sosyal bilimlerin birçok dalında sürdürülmekte olan demokrasi araştırmaları dünya ölçeğinde bireylerin demokrasiye dair algı ve tutumlarının haritasını çıkarma yolunda geçmişten bugüne önemli bir mesafe katetmiştir. Bununla birlikte, ilerleyen kısımlarda yer verileceği üzere demokrasi algısı araştırmaları dahilinde siyaset psikolojisi çalışmaları aracılığıyla da derinleştirilerek analitik bir çözümlenmeye yürütmeye elverişli kimi önemli tartışma konuları mevcuttur. Demokrasi algısı araştırmalarına dair bu çalışmada ele alınacak olan tartışma konusuna geçmeden önce, ana hatları ölçüsünde siyaset psikolojisinin zengin araştırma alanlarından birini teşkil eden kitle siyaseti araştırmalarının demokrasi algısı ile ilgisi nispetinde seçmenlerin tutumları ve davranışları konusunda hangi noktalara ışık tuttuğuna değinilmelidir.

42

Kitle siyasetinin psikolojisine dönük çalışmalar temelde oy verme davranışı ya da bir diğer ifadeyle seçmen davranışı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu karmaşık olgu etrafında cevabı aranan temel soru ise şudur: Bireyler kime ya da hangi partiye oy vereceklerine nasıl karar verirler? Bu alanda 1940'lı yılların başına dek giden erken dönem çalışmalarının seçmen davranışına dair geliştirdiği modeller söz konusu davranışları seçmenin içinde bulunduğu çevrenin işlevi olarak kabul eder (Lazarsfeld vd., 1960). Dolayısıyla bu yaklaşım seçmenin yaşadığı yerin, dini inançlarının, sosyo-ekonomik durumunun ve sair sosyal niteliklerinin bilinmesi halinde kullanacağı oyun isabetli şekilde tahmin edilebileceği varsayımı üzerine temellenmiştir (Houghton, 2009). Diğer yandan, ilerleyen yıllar beraberinde seçmenlerin davranışları ve tercihlerinin yalnızca içinde yaşanılan çevrenin ve buna bağlı olarak da seçmenin sosyal ve ekonomik durumunun ürünü olmadığını belirten çalışmalar getirmiştir. Angus Campbell ve meslektaşları alanın klasikleri statüsüne yükselmiş *Amerikan Seçmeni* [American Voter] (1960) isimli çalışmalarında seçmenlerin siyasal toplumsallaşma süreçlerinin ilk dönemine denk düşen çocukluk yıllarından itibaren belirli bir siyasi partiye uzun erimli bağlılık geliştirdiğini ve oy verme davranışının seçmenin söz konusu bağlılıkları doğrultusunda gerçekleştiğini savunmuşlardır. Michigan ekolü ya da partiye özdeşleşme modeli olarak bilinen bu yaklaşım seçmen davranışının hem partiye bağlılık gibi uzun erimli hem de konjonktürel gelişmelere ilişkin tepkileri gibi kısa

dönemli faktörlerin etkileşiminin sonucu olduğunu vurgular. Partiyle özdeşleşme modeli çerçevesinde sunulan bulgular birçok seçmenin içinde yaşadığı siyasi sistemin temel unsurlarına dair bile yeterince bilgi sahibi olmadığını ve siyasete yeteri kadar vakit ayırmadığını ortaya koymuştur. Bir başka yaklaşım ise tam da bu noktanın eleştirisini ihtiva eder. Norman Nie, Sidney Verba ve John Petrocik *Değişen Amerikan Seçmeni* [Changing American Voter] (1976) isimli çalışmalarında, seçmenlerin 1960'lı yıllar sonrasında partilere olan bağlılıklarının azalma trendine girdiğini, siyaset hakkında daha bilinçli hale geldiklerini ve adaylar konusunda çok daha seçici olduklarını belirtmişlerdir. Maksimalistler olarak nitelenen bu yaklaşımın savunucuları seçmen davranışına ilişkin partiyle özdeşleşme modelinin seçmenin siyasi dünya görüşünün minimalist bir resmi olduğunu; seçmenlerin örneğin liberal ya da muhafazakâr kamplardan herhangi biri için kalıcı bir bağlılık geliştirmediği zaman da siyasete ilişkin tutumlarını bir şekilde düzenleyebildiğini ileri sürmüşlerdir. Maksimalistlerin partiyle özdeşleşme modeline ilişkin bir başka önemli eleştirisi ise minimalist yaklaşımın siyasi düşünme eyleminde duygulanımın etkisi ve önemini minimize etmesidir. Bu bakımdan maksimalistlerin ayrıcı özelliklerinden biri seçmen davranışlarında günümüz araştırmalarında fazlasıyla önemli hale gelmiş olan duyguların rolüne dikkat çekmiş olmasıdır.

Kitle siyasetinin psikolojisine ilişkin yukarıda ana hatları ölçüsünde yer verilen yaklaşımların biraz daha dikkatle incelendiğinde demokrasi algısı araştırmaları ve bu alandaki mevcut tartışmalar açısından son derece işlevsel bir içeriğe sahip olduğu görülebilir. İlk, seçmen davranışına ilişkin araştırmalar ve ortaya konan modeller bir yönüyle bireylerin içinde yaşadıkları siyasal rejime; eğer bu rejim demokrasi ise demokrasiye ilişkin algılarını ve bu algıların kaynaklarını yansıtmaktadır. Nitekim ilgili bir çalışmada, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1940'lı yılların başlarından itibaren bireylerin siyasi tutumlarını inceleyen araştırmaların temelinde yatan daha derinlikli sorunun ülkedeki demokrasinin niteliği ile alakalı olduğu ifade edilmiştir (Cottam vd., 2004: 126). İkinci olarak, seçmen davranışı çalışmaları bireylerin algılarının yerleşim yerlerinden, inançlar, kültür, sosyal ve ekonomik duruma, cinsiyetten, yaş, eğitim, kimlik ya da ideolojiye varan çeşitli çevresel, kişisel veya demografik özelliklere göre büyük oranda farklılaştığını göstermektedir. Bu durum bir kez daha bireylerin belirli bir siyasi olguya ilişkin algılarının birbiriyle bağlantılı oldukça karmaşık kaynakları bulunabileceğine ve dolayısıyla aynı olguya ilişkin algıların son derece farklı bir içeriğe sahip olabileceğine işaret eder. Hiç şüphesiz söz konusu olgulara ilişkin verilebilecek muhtemel örneklerden birisi de demokrasidir. İlgili bir çalışmada belirtildiği üzere, “demokrasi kavramı farklı bağlamlarda farklı anlamlara gelebilir; soyut bir ideale, siyasi bir prosedüre, bir dizi siyasi sonuca veya belirli bir rejime atıfta bulunabilir. Demokrasiye verilen desteğin düzeyine ilişkin anket verilerini toplarken, desteğin bu anlamlardan hangisini ifade ettiğini bilmemekteyiz.” (Dahlberg vd., 2017: 3).

Bu durum, temelde demokrasi algısı araştırmalarında kullanılan yöntemlerin kaçınılmaz handikapları dolayısıyla ortaya çıkan önemli bir tartışma konusu olarak belirmiştir. Bireylerin demokrasi algısını değerlendirmede kullanılan yöntemler temelde iki ayrı kategoriye indirgenerek özetlenebilir. Bunlardan ilki ve en yaygın olanı kapalı uçlu sorular kullanılan anketler aracılığıyla katılımcılardan farklı demokratik özelliklerin göreceli önemini derecelendirmelerini istemeye ve ardından bu sonuçlardan bir tür demokrasi anlayışı çıkarmaya dayalı yaklaşımdır. Diğeri, yine anketler yoluyla olmakla birlikte katılımcıların demokrasinin kendileri için ne anlama geldiğini açıklamalarına izin veren ve açık uçlu sorular veya etnografik yöntemler kullanılarak gerçekleştirilebilen bir tür keşifsel yaklaşımdır. Etnografik yöntemleri kullanan nitel araştırmalar daha kapsayıcı tanımlamalara izin verdiği ölçüde belirli bağlamlarda demokrasi kavramına atfedilen farklı anlamlar hakkında derinlemesine veriler sağlayabilir. Böylece insanlar için sosyal, kültürel ve politik bağlamda demokrasinin ne anlama geldiğine dair mevcut anlayışlar geliştirilir. Ancak, bu yaklaşım genellenebilirlik açısından sınırlıdır. Dolayısıyla, ülkeler arası karşılaştırmaları zorlaştırma gibi önemli bir dezavantaja sahiptir. Aksine, kapalı uçlu sorulardan oluşan anket araştırmaları ise elde edilen verilerin küresel boyutta karşılaştırılmasına imkân tanınması bakımından günümüz araştırmalarında kullanılan en yaygın yöntem halini almıştır. Bu bağlamda en fazla rağbet gören veri kaynakları olarak başta *Dünya Değerler Araştırması* (World Values Survey/WVS) olmak üzere *Afrobarometer*, *Latinobarometer*, *Asian Barometer* gibi bölgesel barometreler ya da bir takım başka endeksler zikredilebilir. Bu türden araştırmalarda genellikle muhataplardan kategorik tanımlamalara puan vermeleri istenmektedir. Araştırmaların verili demokrasi tanımının katılımcılar için özel olarak ne anlama geldiğini ya da aynı şeyi ifade edip etmediğini sormaması sebebiyle verili olan demokrasi tanımının içeriğinin katılımcıların demokrasiye ilişkin anlayışlarına ne ölçüde karşılık geldiği ise problematiktir.

Gelenekselleşmiş bulunan söz konusu demokrasi kavrayışı, teorik çerçevesi Joseph Schumpeter (1976) ve Robert Dahl'ın (1971) yaklaşımlarıyla çizilmiş olan, dürüst ve adil seçimler, siyasi katılımıda eşitlik, ifade özgürlüğü gibi demokrasinin prosedürel boyutuna atıfta bulunmaktadır. Sıklıkla kullanılan alternatif bir diğer kategorik tanım ise sosyo-ekonomik eşitlik ya da güvenlik olgularını demokrasinin esası ya da özü olduğu kadar ön şartı olarak da gören tözel/asli/maddi (substansive) demokrasi kavrayışıdır (Meyer, 2007). Bu iki temel kategorinin göndermede bulunduğu demokrasi anlayışları temelinde kimi çalışmalar yeni demokratikleşen ülkelerde, demokrasiye desteği ifade etmek için hükümet performansı ve ekonomik sonuçlara ilişkin algıların; yerleşik demokrasilerde ise temsil ve prosedürlere ilişkin değerlendirmelerin daha önemli olarak algılandığını ortaya koymuştur (Dahlberg, Linde ve Holmberg, 2015). Bununla birlikte, bir takım başka çalışmalar ise yukarıda zikredilen bulguların

genellebilirliğini tartışmalı hale getirmiştir. Örneğin bir dizi Afrika ülkeleri özelinde yapılan bir araştırmada bireylerin köklü bir demokrasi tecrübesine sahip olmamalarına rağmen demokrasiye dair algılarının içeriğini ağırlıklı olarak sivil haklar ya da özgürlükler gibi demokrasinin prosedürel boyutuna özgü kavramların oluşturduğunu ortaya koymuştur (Bratton ve Mattes, 2001).

Cristian Welzel, bu durumu “demokrasinin paradoksu” olarak adlandırmaktadır (Welzel, 2013: 307). Welzel’e göre içinde bulunduğumuz dönem küresel ölçekte demokratikleşme eğilimi sergilemekte ve demokratik istekler olabildiğince yaygınlık göstermektedir. Buna rağmen, dünyadaki siyasi rejimlerin çoğu bilindik anlamıyla demokratik bir rejim açısından eksik demokrasiler, hibrit rejimler ve otokrasinin yenilenmiş ya da süregelen versiyonlarıdır. Welzel, yaygın demokrasi isteklerinin eksik demokrasilerle kolaylıkla bir arada var olduğunu belirterek demokratik isteklerin evrenselliğinin büyük bir ihtimalle insanların demokrasi anlayışındaki derin farklılıkları gizlediğine işaret etmektedir. Bu anlamda yazar, haklı olarak insanların demokrasiyi nasıl anladıkları bilinmedikçe demokrasiyi ne kadar çok istediklerini bilmenin de anlamsız olacağına belirtmektedir (Welzel, 2013: 310).

Welzel, geleneksel demokrasi araştırmalarında bireylerin demokrasi algılarındaki farkları ve çeşitliliği kaçınılmaz olarak göz ardı eden standartlaşmış demokrasi tanımlarından farklı olarak Dünya Değerler Araştırması anketlerinin beşinci dalgasından itibaren uygulanmak üzere bireylerin demokrasiyi nasıl tanımladıklarını göstermeye yarayan sorular ekleyerek bu konuda bir model geliştirmiştir. Farklı yönlerden demokrasiyi tanımlayan bu sorulara dayanan demokrasiden giderek demokrasinin yokluğuna doğru ilerleyecek şekilde liberal, sosyal, popülist ve otoriter olmak üzere dört farklı demokrasi nosyonuna tekabül etmektedir. Welzel bu ayrıma tabi tutulduğuna yukarıda zikredilmiş olan paradoksun da ortadan kalktığını gösterir. Dünyanın, demokrasinin eksik olarak var olduğu ya da hiçbir şekilde var olmadığı yerlerinde bireylerin demokrasinin ne anlama geldiğine dair algıları git gide otoriter nosyona doğru çarpıklaşır. Dolayısıyla aslında bireylerin demokrasi isteği bunun için harekete geçmek adına gerekli olan özgürleştirici (emancipative) değerlere sahip değildir.

Welzel’in özgürleştirici değerler ve demokrasi arasında kurduğu ilişki birçok çalışmaya konu olmakla birlikte, bu çalışma inceleme odağına onun demokrasi anlayışlarına ilişkin yapmış olduğu kategorik ayrımları alacak. Yukarıda değinildiği üzere seçmen davranışlarının kaynağı olan birçok faktör aynı zamanda bireylerin demokrasiye ilişkin algılarına da kaynaklık edebilir. Bu durumda bireylerin demokrasi algılarını seçmen davranışlarının ya da tercihlerinin belirleyicilerinden biri olarak kabul etmek mümkün görünmektedir. Bu açıdan bireylerin demokrasinin önemine ilişkin değerlendirmeleri üzerinde demokrasiye dair algılarının etkisinin olup olmadığına bakmak bu varsayımı test etmenin yollarından birisi olabilir. Bir sonraki bölümde, Welzel’in Dünya Değerler

Araştırması'nda yer alan ilgili sorularla demokrasi algılarına ilişkin geliştirmiş olduğu kategoriler açıklanarak bu model doğrultusunda Türkiye'ye ilişkin veriler öne sürülen hipotezlerle birlikte analiz edilecek.

II. VERİLER, HİPOTEZLER VE ANALİZ

Aşağıda yapılacak olan analizden evvel yakın tarihlere gerçekleştirilmiş ulusal ve uluslararası araştırmalar dahilinde Türkiye'de bireylerin genel olarak demokrasi ya da ülkenin mevcut demokrasisi hakkında hangi kanaatlere sahip olduklarına yer verelim. Dünya Değerler Araştırması anketlerinin 2017-2020 yıllarını kapsayan yedinci dalga verilerine bakıldığında küresel eğilimlerle uyum içinde olarak Türkiye'de bireyler demokrasinin önemi sorusunu 1 ila 10 arası bir skalada (1=Hiç önemli değil; 10=Kesinlikle önemli) 7,89 gibi yüksek sayılabilecek bir ortalama ile cevaplandırmışlardır. Benzer biçimde 1 ila 4 arası bir skalada ölçülen demokratik bir politik sisteme sahip olmaya dair kanaatlerin ortalamasının ise 1,78 olduğu sonucu görülüyor.¹ Bireylerden ülkenin bugünkü yönetiminin ne ölçüde demokratik olduğuna dair bir puan vermesi istenildiğinde (1= Hiç demokratik değil; 10= Tamamen demokratik) ortaya çıkan ortalama skor ise 6, 27'dir. Evren Balta ve Hatem Ete tarafından hazırlanan çok daha yakın tarihli ulusal bir araştırma ise aynı tip bir cetvelde bireylerin Türkiye'de demokrasinin işleyişine ilişkin cevaplarının ortalamasının 4,4 olduğunu göstermiştir (Balta ve Ete, 2022: 14, 15, vd.). Ancak mezkûr araştırmanın yazarlarının da vurguladığı üzere önemli olan nokta demokrasiye ilişkin soruların muhataplarda aynı çağrışımlara sahip olmayabileceği gerçeğidir. Elbette aynı handicap dünya çapında en çok yararlanılan veri kaynaklarından biri olan Dünya Değerler Araştırması için de geçerlidir. Demokrasi denildiği zaman bireylerin zihinlerinde canlanan nedir?

Bir önceki bölümde değinildiği üzere Welzel bu problemin çözümüne katkı olması noktasında Dünya Değerler Araştırması'nda yer alan sorulara araştırmanın beşinci dalgasından itibaren uygulanmak üzere bireylerin demokrasi algılarının ilgili kategorilere ayrılmasını sağlayan ilave on adet soru daha eklemiştir. Böylelikle bireylerden aşağıda yer alan ifadeleri 1 ila 10 arası bir ölçekte (1= Demokrasinin asli bir özelliği değil, 10= Demokrasinin asli bir özelliği) puanlamaları istenmiştir.

¹ Bu ölçümde yer alan kodlama ters yönlüdür. (1= Çok iyi, 2= Oldukça iyi, 3= Oldukça kötü **Tablo. 1 Demokrasi Algısına İlişkin Anket Maddeleri**, 4= Çok kötü.)

Tablo. 1 Demokrasi Algısına İlişkin Anket Maddeleri

- S1:** Hükümetler zenginleri vergilendirir ve fakirlere mali destek verir.
S2: Dini otoriteler yasaları yorumlar.
S3: İnsanlar liderlerini serbest seçimlerde seçer.
S4: İnsanlar işsizlik dolayısıyla devlet yardımı alır.
S5: Ordu hükümet yetersiz olduğunda yönetimi devralır.
S6: Sivil haklar baskıya karşı insanların özgürlüklerini korur.
S7: Ekonomi gelişmektedir.
S8: Suçlular ağır şekilde cezalandırılır.
S9: İnsanlar halkoylamalarıyla yasaları değiştirebilir.
S10: Kadınlar erkeklerin sahip olduğu haklara sahiptir.

Welzel bu on ifadenin dört farklı demokrasi konseptini temsil ettiğini belirtir. Bunlar, bireylerin eşit özgürlükleri anlamını taşıyan liberal demokrasi; yeniden dağıtımcı adalete göndermede bulunan sosyal demokrasi; “ekmek ve tereyağı” alegorisiyle nitelenen ve “hukuk ve düzen” olgularına tekabül eden popülist demokrasi; son olarak demokrasinin anlamının askeri ve dini liderler için fazladan yetkiler olduğu otoriter demokrasi nosyonudur. Buna göre, serbest seçimler, referandum oyları, sivil özgürlükler ve eşit haklara atıfta bulunan dört madde ile liberal demokrasi; devlet yardımları ve gelirin yeniden dağıtımı ile ilgili iki madde ile sosyal demokrasi; ekonomik büyüme ve bir kanun ve düzen meselesi olarak suçla mücadele ile ilgili iki madde ile popülist demokrasi; askeri müdahale ve dini otoriteyi destekleyen iki madde ile de otoriter demokrasi ele alınmaktadır. Yazar, yukarıda yer alan maddeler aracılığıyla demokrasi teorisiyle uyumsuz ve birbiriyle çelişen demokrasi tanımları tasarlamasını, söz konusu maddelerin siyasetin çoğu insanın önemseydiği ve bu nedenle demokrasinin nitelikleri olarak tanımlayabileceği özelliklerini ele almasıyla gerekçelendirir. Aynı şekilde popülist ve otoriter demokrasi nosyonlarının varlığı da siyasetin otoriter ve popülist yöneticilerin demokrasinin nitelikleri olarak yayabilecekleri özelliklerini taşıyor olması dolayısıyla açıklanır (Welzel, 2013: 310-313).

Buraya kadar anlatılanlar ışığında çalışmamızda öncelikle, Türkiye’de bireylerin demokrasiye ilişkin algılarının onların demokrasinin önemine ilişkin düşünceleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu temel hipotezi ve bununla ilişkili olarak, liberal ve sosyal demokrasi algılarının demokrasinin önemini artıracak, aksine popülist ve otoriter demokrasi algılarının ise demokrasinin önemini azaltacak şekilde ifade edilebilecek olan bağlı alt hipotezler test edilecektir. Bu sayede yapılacak olan analiz bireylerin demokrasiye ilişkin algılarının gerek seçmen davranışlarına kaynaklık eden faktörlerden birisi olarak değerlendirilmeye uygunluğunun görülmesine gerekse bireylerin demokrasiye ilişkin tutumları ve bununla bağlantılı olarak beklentileri hakkında kayda değer çıkarımlar yapılmasına imkan tanıyabilir. Ayrıca bulgular Türkiye’de bireylerin

demokrasinin işleyişine ilişkin değerlendirmelerinin yorumlanmasına da katkı sağlayabilir. Aşağıda yer alan tablo Türkiye’de bireylerin demokrasi algılarının demokrasinin önemi üzerindeki etkisini gösteren çok değişkenli regresyon analizinin sonuçlarını göstermektedir.

Tablo. 2 Demokrasi Algılarının Demokrasinin Önemine Etkisi²

Bağımsız Değişkenler	Standardize Edilmemiş		Standar dize Edilmiş	t	Sig.	Tolerans	VIF
	B	Std. Sapma	β				
(Sabit)	3,875	,157		24,677	,000		
Liberal Demokrasi Algısı	,476	,023	,483	20,900	,000	,517	1,935
Sosyal Demokrasi Algısı	,152	,024	,145	6,298	,000	,524	1,909
Otoriter Demokrasi Algısı	-,083	,014	-,112	-6,118	,000	,824	1,214
Popülist Demokrasi Algısı	-,037	,014	-,049	-2,537	,011	,742	1,347

² WVS anketlerinin Türkiye’yi kapsayan en son dalgasında bireylerin demokrasi algılarını ölçen on sorudan bazılarında yer verilmemiş bazılarıysa cevaplanmamıştır. Bununla birlikte mevcut olan sekiz soru yine de katılımcıların cevaplarının dört ayrı demokrasi kategorisi altında değerlendirilmesine müsaittir.² Bağımsız değişkenlerden liberal demokrasi algısı için yukarıda yer alan on soruluk listedeki S3, S6 ve S10 maddelerine ait anket sonuçlarının ölçek ortalamaları kullanılmıştır. Benzer şekilde sosyal demokrasi algısı değişkeninin içeriğini S1, S4 ve bunlara ek olarak “Gelir Eşitliği” maddelerinin ölçek ortalamaları oluşturmaktadır. Son olarak S2’ye denk düşen madde otoriter demokrasi algısını, “Yöneticiye İtaat” maddesi ise popülist demokrasi algısı değişkeninin temsilinde kullanılmıştır.

N	2259	df: 4, 2254	R^2_{Adj} : j: .376	F: 340,509	Mod. p<.001
---	------	-------------	--------------------------	------------	----------------

Bağımlı Değişken: Demokrasinin Önemi (Q250). (Metot: Enter; Durbin Watson: 1,875)

Tablo 2 demokrasi algılarından oluşan bağımsız değişkenler bütünüdür demokrasinin önemi olarak belirlenen bağımlı değişkene ait değişimin yaklaşık %40'ını (R^2_{Adj} : .376) anlamlı şekilde ($p<.001$) açıkladığını göstermektedir. Böylelikle Türkiye'de bireylerin demokrasiye ilişkin algılarının onların demokrasiye vermiş olduğu önem üzerinde azımsanmayacak bir etkiye bulunduğu doğrulanmaktadır. Diğer yandan ilgili tabloya bakıldığında bireylerin demokrasiye ilişkin algıları "liberalleştikçe" demokrasiye verdikleri önemin de arttığı görülmektedir ($\beta = .483$, $p<.001$). Bireyler kadın hakları, serbest seçimler veya koruyucu sivil hakları dolaysız şekilde demokrasi ile bağdaştırmaktadır. Benzer şekilde sosyal demokrasi algısındaki artış da demokrasinin önemini artırmaktadır ($\beta = .145$, $p<.001$). Bu durum bireylerin gelir eşitliği, yeniden dağıtımçı anlayış ya da devlet yardımları gibi olguları demokrasinin asli karakteristiği olarak gördüğüne işaret etmektedir. Buna karşın demokrasi algısının otoriter boyutundaki artışın demokrasiye verilen önemi azalttığı görülmektedir ($\beta = -.112$, $p<.001$). Diğer bir ifadeyle dini otoriterlerin yasaları yorumlayabileceğinin demokrasinin asli özelliği olduğu inancı arttıkça bireylerin yalnız halde demokrasiye verdikleri önem oranı düşmektedir. Son olarak popülist demokrasi algısındaki artışın da beklendiği üzere demokrasiye verilen önemi azalttığı görülmekle birlikte söz konusu etkinin anlamlı olmadığı sonucu çıkmıştır ($\beta = -.049$, $p>.005$). Ancak bu noktada, Dünya Değerler Araştırması'nda yer alan verilerin eksikliği dolayısıyla bilhassa popülist ve otoriter demokrasi algılarının yalnızca birer değişken ile temsil edildiği hususunun analiz sonuçları açısından yarattığı handicap gözden kaçırılmamalıdır.

III. TARTIŞMA

Bireylerin demokrasiye ilişkin algılarının onların demokrasiye verdiği öneme etki ettiğine ilişkin tespitin ehemmiyeti haiz yönlerinden biri, bunun genel düzeyde siyasal davranış özel olarak da seçmen davranışını şekillendiren faktörlerden birisi olabileceği gerçeğidir. Bu durum siyaset psikolojisi terminolojisindeki işlevi bakımından imge kavramı aracılığıyla da ifade edilebilir. Zira "imgeler, herhangi bir siyasal alanda insanların eylemlerine verilen karşılıkları organize eder ve onlara rehberlik yapar" (Cottam vd.,2004: 45). Bu bakımdan eğer bireylerin demokrasi ilişkin algıları zihinlerinde mevcut olan bir "demokrasi imgesi" olarak kabul edilirse, bunun onların siyasal alandaki eylemleri, tercihleri ya da

beklentileri üzerinde hem düzenleyici hem de yol gösterici bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Bireyler, parti ya da lider tercihlerini demokrasiye ilişkin sahip oldukları algılar doğrultusunda gerçekleştirebileceği gibi onların seçilmiş siyasi bir lider ya da hükümete ilişkin beklentileri de bu doğrultuda şekillenebilir. Benzer şekilde bireylerin yaşadıkları ülkede demokrasinin işleyişine ilişkin kanaatlerinin de bir oranda demokrasiye ilişkin algılarının ürünü olduğu söylenebilir.

Türkiye özelinde bakıldığında bireylerin liberal ve sosyal demokrasi algılarındaki büyüme demokrasinin önemine de artırmaktadır. Yukarıda değinildiği üzere bu, bireylerin muhtemel lider veya parti tercihleri, hükümetlerden beklentileri ya da demokrasinin genel işleyişine ilişkin değerlendirmelerinde kriter işlevi gören unsurların neler olduğu hakkında belli ölçüde fikir verebilir. Ancak, demokrasiye ilişkin kategorik tanımlar aracılığıyla yapılan bu tür analizlerin bireylerin demokrasi algılarının kaynaklarına yeteri düzeyde ışık tutmadığı vurgulanmalıdır. Daha önce, kimi çalışmalarda demokrasi algılarındaki farklılaşmaların toplumların demokratik konsolidasyon seviyelerine göre değiştiği tespitinin başka birtakım çalışmalarca sorgulandığı belirtilmişti. Bu durum bireylerin demokrasi algılarının yalnızca içinde yaşadıkları toplumun ekonomik ve demokratik gelişmişliğine indirgenemeyeceği şeklinde okunabilir. Bireylerin demokrasi algısını şekillendiren faktörler bu unsurların yanı sıra toplumların demokratik tarihsel süreçlerinden, kültürel geçmişine, modernleşme tarzlarından dini ya da siyasi inançlarına uzanan geniş bir yelpazeyi kapsayabilir. Buna en iyi örneklerden birisi Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Demokratik algı araştırmaları Çin'de halkın demokrasi anlayışlarının Konfüçyüsçü *minben* düşüncesinden güçlü şekilde etkilendiğini ortaya koymuştur (Shi and Lu, 2010). Zhai, *minben* düşüncesinin temelde yönetenler ile yönetilenler arasındaki karşılıklı ilişkileri savunmak olarak yorumlanabileceğini ifade etmektedir. Buna göre "bir taraftan insanlar koruma ve refah karşılığında hükümete sadık ve saygılı kalırken diğer taraftan hükümet de halkın çıkarlarını gözetmeli ve onlara somut faydalar sağlamalıdır. Çin halkı demokrasiyi Konfüçyüs geleneğinin etkisi altında insanlara fayda sağlayan bir vesayet biçimi olarak görmektedir" (Zhai, 2022: 412).

Demokrasi algılarına kaynaklık eden benzer etkilerin varlığı Türkiye açısından da araştırmaya değer gibi görünmektedir. Bilhassa sosyal demokrasi algısı kapsamında bireylerin refahlarının kendi kontrolleri dışında oluşmuş olan şartlara bağlı olduğu inancının Türkiye'deki kadim devletçi gelenek ya da kendine has bir paternalizmin etkisi altında gelişip gelişmediği henüz aydınlatılmamıştır. Diğer yandan liberal demokrasi algısı ne derecede bir siyasal kültür ya da siyasal bilinç düzeyinin eseri olarak belirlemektedir sorusu da cevaplanmayı beklemektedir. Lilleker ve Özgül, herhangi bir demokrasinin ve ona dair süreçlerin sağlığına dair yapılacak bir değerlendirmede, onların "demokrasi psikolojisi" olarak nitelediği, vatandaşların nasıl hissettiği hususunun çok önemli olduğunu belirtmektedir (Lilleker ve Özgül, 2022: 3). Bu açıdan Türkiye'de demokrasinin psikolojisine

her şeyden evvel demokrasi kavramının bireylerin zihninde nasıl bir mahiyet ve muhtevaya sahip olduğu sorularıyla bakmak gerekebilir.

SONUÇ

Bu çalışmada Dünya Değerler Araştırması anketlerinin 2017-2020 yıllarını kapsayan yedinci dalga verileri aracılığıyla Türkiye’de bireylerin demokrasiye ilişkin algılarının demokrasiye verdikleri önem üzerinde etkide bulunup bulunmadığı sorusunun olumlu bir cevabı olduğu saptanmıştır. Böylelikle gerek uluslararası gerek ulusal ölçekli anket araştırmalarında bireylerin demokrasiye ilişkin sorulara verdikleri cevapların söz konusu olguya dair farklılaşan anlayışların ürünü olduğu görülmüş olmaktadır. İlaveten çalışmada algıların kategorize edilmesinde kullanılan demokrasi nosyonlarından liberal ve sosyal demokrasi algısındaki artışın bireylerin demokrasiye verdikleri önem üzerinde artış sağladığı görülmüştür. Buna karşın otoriter ve popülist demokrasi anlayışlarındaki artışın ise demokrasinin önemini azalttığı tespit edilmişse de otoriter demokrasi algısı ile demokrasiye verilen önem arasındaki etkinin anlamlı olmadığı saptanmıştır. Dolayısıyla çalışmada demokrasi algılarının demokrasinin önemi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu ve liberal ve sosyal demokrasi algılarının demokrasinin önemi üzerinde pozitif yönlü etkide bulunduğu hipotezleri doğrulanmıştır. Otoriter ve popülist demokrasi algılarının demokrasinin önemini azaltacağı yönündeki hipotez ise popülist demokrasi algısı için kabul edilmiş fakat otoriter demokrasi algısı için reddedilmiş olmaktadır.

51

Analiz sonuçlarının kitle siyasetinin psikolojisine dönük çalışmalar açısından ehemmiyeti haiz tarafının seçmen davranışlarını şekillendirdiği düşünülen, yaşanılan yer, dini inançlar, sosyo-ekonomik durum ya da partiye bağlılık, siyasal kimlik, demografik özellikler gibi neredeyse gelenekselleşmiş faktörlere bireylerin demokrasi algıları gibi en azından Türkiye açısından henüz derinlemesine araştırılmamış faktörlerin de dahil edilebileceğini göstermiş olmasıdır. Bununla birlikte kategorik tanımlar ve kapalı uçlu soruların son tahlilde bireylerin demokrasi algılarına ne ölçüde tekabül ettiği yine de bir soru işareti olarak kalmaktadır. Bu açıdan demokrasi algısı araştırmalarının bireylerin siyasal kültür çalışmalarıyla zenginleştirilmesi bu konuda kayda değer veriler elde edilmesi için neredeyse bir zaruret halini almaktadır. Ayrıca, Türkiye gibi demokratik konsolidasyon süreci hali hazırda devam eden ülkelerde devlet gelenekleri ya da resmi öğretiler gibi olguların bireylerin demokrasiye dair algılarına kaynaklık edip etmediği ya da ne ölçüde ettiğini sorgulayan yeni çalışmalar demokrasi algısı araştırmalarının derinleştirilmesini sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Almond, G. A., Verba, S. (1963). *The Civic Culture; Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. New Jersey: Princeton University Press.
- Campbell, A., Converse, P., Miller, W. (1960). *The American Voter*. New York: Wiley.
- Cottam, M. L., Mastors, E., Preston, T., Dietz, B. (2004). *Introduction to Political Psychology*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University.
- Dahlberg, S., Linde, J., & Holmberg, S. (2015). Democratic Discontent in Old and New Democracies: Assessing the Importance of Democratic Input and Governmental Output. *Political Studies*, 63(1_suppl), 18-37.
- Dahlberg, S., Axelsson, S., Holmberg, S. (2017). "The Meaning of Democracy: Using a Distributional Semantic Model for Collecting Co-Occurrence Information from Online Data Across Languages", *QoG Working Paper Series 2017:16*, Gothenburg: University of Gothenburg.
- de Regt, S. (2013). "Arabs Want Democracy, but What Kind?". *Advances in Applied Sociology*, (3), 37-46.
- Houghton, D. (2009). *Political Psychology: Situations, Individuals, and Cases*. New York: Routledge.
- Lazarsfeld, F. P., Berelson, B., Gaudet, H. (1960). *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. New York: Columbia University Press.
- Lilleker, D. G., Ozgul, B. A. (2021). *The Psychology of Democracy*, London: Routledge.
- Merriam, C. E. (1941). "The Meaning of Democracy", *Journal of Negro Education*, 10(3), 309-317.
- Meyer, T. (2007). *The Theory of Social Democracy*. Cambridge, UK: Polity.
- Michael B. & Mattes R. (2001). "Support for Democracy in Africa: Intrinsic or Instrumental?" *British Journal of Political Science*, 31(3), 447-474.
- Nie, N., Verba, S., Petrocik, J. (1976). *The Changing American Voter*, Cambridge: Harvard University Press.
- Schumpeter, J. A. (1976). *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Allen and Unwin.

Shi, T. and Lu, J. (2010). "The Shadow of Confucianism", *Journal of Democracy*, 21(4), 123-130.

Welzel, C. (2013). *Freedom Rising: Human Empowerment and the Quest for Emancipation*. New York: Cambridge University Press.

Welzel, C. Online Appendix, (Erişim Tarihi: 01.05.2022)

https://www.cambridge.org/cl/files/8613/8054/8416/FreedomRising_OA.pdf

Zhai, Y. (2022). "A Social Psychological Approach to Understanding China's Democratisation". Weinberg, A. (Ed.). *Psychology of Democracy: Of the People, by the People, for the People*. (403-422). Cambridge: Cambridge University Press.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflicts of Interest Statement:

Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest in the study.

Maddi Destek / Financial Support:

Bu çalışmada herhangi bir fon veya maddi destekten yararlanılmamıştır.

No funding or financial support was used in this study.

Yazar Katkıları / Contribution Rate of the Authors:

Fikir / *Idea*: BK; Tasarım / *Design*: BK; Veri Toplama / *Data Collecting*: BK; Kaynak Tarama / *Literatür Review*: BK; Analiz ve Yorum / *Analysis and Discussion*: BK; Makalenin Yazımı / *Writing*: BK.

(!) Yazar/yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Politik Psikoloji Dergisi sorumlu değildir.

(!) *The author/authors declared that all processes of this study are in accordance with research and publication ethics and comply with ethical rules and principles of scientific citation. Otherwise, The Journal of Political Psychology is not responsible.*